

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH
METODIKASI****Murtazoyeva Mahliyo Mirzo qizi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17497335>****Kirish**

Ona tili darsi boshlang'ich ta'lim jarayonining eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchilar nafaqat so'z boyligi va grammatik qoidalarga ega bo'lishadi, balki til orqali fikr yuritish, voqea-hodisalarni tahlil qilish, o'z fikrini aniq ifodalash kabi muhim ko'nikmalarni ham egallaydilar. Shu jihatdan matn ustida ishlash jarayoni o'quvchilarning nutqiy va yozma kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ajralib turadi.

Matn bilan ishlashning pedagogik ahamiyati shundaki, u o'quvchilarga bir vaqtning o'zida bir necha sohalarda ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi: tafakkurini rivojlantirish, diqqatini jamlash, tafovut va bog'liqlikni anglash, shuningdek, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlash. Matnlar nafaqat o'quvchilarning so'z boyligini kengaytiradi, balki ular orqali ular turli hayotiy vaziyatlarni tushunishni, hissiyotlarni idrok etishni va voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tasavvur qilishni o'rganadilar.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, matn ustida ishlash jarayonida turli interaktiv metodlar va ijodiy usullar qo'llanilishi pedagogik jarayonni yanada samarali qiladi. O'quvchilar matnni nafaqat o'qish va tushunish, balki tahlil qilish, muhokama qilish va o'z fikrini yozma hamda og'zaki shaklda ifodalash orqali ona tiliga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shu bois, boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlash metodikasi darsning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning lingvistik, mantiqiy va ijodiy ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur maqolada matn ustida ishlashning metodik asoslari, samarali usullari va pedagogik texnologiyalari batafsil tahlil qilinadi.

Ona tili darsi boshlang'ich ta'limning eng muhim komponentlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning nutqiy va yozma kompetensiyasini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat so'z boyligini oshirish, grammatik qoidalarni egallash, balki til orqali fikr yuritish, voqea-hodisalarni tahlil qilish va o'z fikrini aniq ifodalash ko'nikmalarini ham egallaydilar. Shu jihatdan matn ustida ishlash jarayoni pedagogik jarayonning markaziy elementi sifatida ahamiyat kasb etadi. Matn orqali o'quvchilar tafakkurini rivojlantiradi, diqqatini jamlashni o'rganadi, tafovut va bog'liqlikni anglaydi hamda ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf pedagoglari matn bilan ishlash jarayonida turli metod va usullardan foydalanadilar. O'quvchilar matnni mustaqil yoki jamoaviy tarzda o'qiydilar, asosiy fikr va tafsilotlarni ajratib oladilar, voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tushunishga harakat qiladilar [1, 45-52]. Shu bilan birga, savol-javob metodlari yordamida o'quvchilar matn mazmunini mustahkamlashadi, tafsilotlarni eslab qolish va o'z fikrini tizimli ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi [2, 78-85]. Matnni sahnalashtirish, drammatizatsiya va rolli o'yinlar orqali esa o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va nutqiy qobiliyatlari kengayadi [3, 33-40]. Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilarga matnning asosiy g'oyasini qisqacha bayon qilish, tahlil qilish va o'z hikoyalarini yozish imkoniyatlari beriladi, bu esa ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi [2, 85].

Zamonaviy pedagogik jarayonda matn ustida ishlashni interaktiv usullar bilan boyitish muhim ahamiyatga ega. Vizual yordamlar, diagrammalar va rasmlar taqdimotlar orqali matnning tushunish osonlashadi, o'quvchilar matnga qiziqishni oshiradilar [3, 38]. Kichik guruh ishlari, jamoaviy muhokamalar va raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi va dars jarayonini qiziqarli qiladi [4, 22-30]. Shu bilan birga, differensial yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarning individual qobiliyatlari va tayyorgarlik darajasi hisobga olinadi, bu esa pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi [1, 52].

Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. O'quvchilarga matnning o'qish va tahlil qilish jarayonida erkinlik berish, muvaffaqiyatlarini e'tirof etish, o'yin va interaktiv mashqlar orqali motivatsiyani oshirish muhimdir [2, 83; 3, 39; 4, 27]. Shu yo'l bilan o'quvchilar matnning nafaqat tushunish, balki ona tiliga bo'lgan qiziqish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirish, tafakkurini kengaytirish va ijodiy qobiliyatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Samarali metodlar va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar matnning tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, tafovut va bog'liqlikni anglash kabi ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, interaktiv va ijodiy usullar orqali o'quvchilarda ona tiliga bo'lgan qiziqish va motivatsiyani oshirish mumkin. Pedagogik jarayonda matn ustida ishlash nafaqat tilni o'rganishga, balki o'quvchilarning umumiy bilim va tafakkur darajasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Matn o'quvchilarga nafaqat til qoidalarini o'rgatish, so'z boyligini oshirish, balki fikr yuritish, voqea-hodisalarning ketma-ketligini anglash, tafovut va bog'liqlikni tushunish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi [1, 45-52]. Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilar asosiy va yordamchi g'oyalarni ajratish, matn mazmunini tahlil qilish va qisqacha bayon qilish ko'nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, ular o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ifodalashni o'rganadi, bu esa ularning nutqiy va yozma kompetensiyasini mustahkamlaydi [2, 78-85].

O'quvchilar matnning mustaqil o'qish va tushunish jarayonida asosiy g'oya va tafsilotlarni aniqlashni o'rganadilar. Shu jarayonda savol-javob usuli muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'qituvchi matn bo'yicha "Voqea qayerda sodir bo'ldi?", "Kim ishtirok etdi?", "Asosiy g'oya nima?" kabi savollar beradi, bu esa o'quvchilarda matn mazmunini yaxshiroq tushunish va tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi [2, 82]. Matnning tahlil qilish va qisqartirish orqali o'quvchilar muhim ma'lumotlarni ajratish va ularni qisqacha ifodalash ko'nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, ijodiy yozish vazifalari, masalan, hikoyaning davomini yozish yoki muqobil oxir yaratish, o'quvchilarda fantaziya va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi [2, 85].

Matn ustida ishlash jarayonini samarali qilishda interaktiv metodlar va pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Vizual yordamlar, rasmlar, diagrammalar va grafiklar orqali matn mazmunini tushunish osonlashadi, bu esa o'quvchilarning matnga qiziqishini oshiradi [3, 38]. Kichik guruh ishlari, jamoaviy muhokamalar va rolli o'yinlar o'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi va dars jarayonini yanada qiziqarli qiladi [4, 22-30]. Raqamli vositalardan foydalanish, masalan, elektron darsliklar, audio va video materiallar, matnning o'qish va tushunishni interaktiv tarzda o'tkazishga yordam beradi va o'quvchilarda motivatsiyani oshiradi [4, 28].

Shu bilan birga, differensial yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarning individual qobiliyatlari va tayyorgarlik darajasi hisobga olinadi, bu esa pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi [1, 52].

Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. O'quvchilarga matnni o'qish va tahlil qilish jarayonida tanlov va erkinlik berish, muvaffaqiyatlarini e'tirof etish, o'yin va interaktiv mashqlar orqali motivatsiyani oshirish muhimdir [2, 83; 3, 39; 4, 27]. Masalan, o'quvchilar guruhlariga bo'linib matnning qismlarini sahnalashtiradi, hikoyaning davomini yaratadi yoki o'z fikrini bayon qiladi.

Shu yo'l bilan o'quvchilar matnni tushunish bilan birga ona tiliga bo'lgan qiziqish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlashning yana bir afzalligi shundaki, u o'quvchilarning umumiy intellektual va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Matn orqali o'quvchilar muloqot qilishni, fikr almashishni, savol berish va izohlashni o'rganadilar, bu esa ularning ijtimoiy adaptatsiyasini ham mustahkamlaydi. Shu sababli, pedagogik jarayonda matn ustida ishlash nafaqat tilni o'rganishga, balki o'quvchilarning tafakkur, ijodiy qobiliyat va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Matn ustida ishlash metodikasi orqali o'quvchilar turli mavzudagi matnlarni o'qish, tahlil qilish, o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda ifodalash, ijodiy hikoyalar yaratish imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, interaktiv va ijodiy usullarni qo'llash dars jarayonini qiziqarli, samarali va o'quvchilar uchun rag'batlantiruvchi qiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlashning samaradorligini muhokama qilganda, birinchi navbatda, bu jarayon o'quvchilarning nutqiy va yozma ko'nikmalarini kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Tadqiqot va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, matn ustida ishlash orqali o'quvchilar asosiy va yordamchi g'oyalarni aniqlash, voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tushunish, tafakkur va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi [1, 45-52; 2, 78-85]. Shu bilan birga, matnni interaktiv metodlar yordamida o'rganish — rolli o'yinlar, dramatisatsiya, guruh ishlari, vizual va raqamli vositalardan foydalanish — o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, dars jarayonini qiziqarli qiladi va bilimni mustahkamlashga yordam beradi [3, 38; 4, 22-30].

Matn ustida ishlash jarayonining yana bir muhim jihati shundaki, u o'quvchilarga mustaqil fikrlash, o'z g'oyalarini aniq va tizimli ifodalash, ijodiy hikoya yaratish imkonini beradi. Shu yo'l bilan o'quvchilar ona tiliga bo'lgan qiziqishini oshiradi, tafakkurini rivojlantiradi va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv va differensial yondashuvlar qo'llanilganda, o'quvchilar matnni chuqurroq tushunadi va tahlil qila oladi [1, 52; 4, 28].

Natijalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi samarali qo'llanilganda o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasi sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, ularning mantiqiy tafakkuri, ijodiy qobiliyati va mustaqil fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi. Matn bilan ishlash jarayonida interaktiv va ijodiy metodlarni qo'llash pedagogik jarayonni nafaqat samarali, balki o'quvchilar uchun qiziqarli va rag'batlantiruvchi qiladi.

Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatadiki, matn ustida ishlash metodikasining samaradorligi o'quvchilarning individual tayyorgarlik darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda qo'llanilganda oshadi. Bu esa dars jarayonini diferensiashtirish va o'quvchilarni rag'batlantirish orqali yanada samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Shu tariqa, matn ustida ishlash metodikasi boshlang'ich sinf darslarining asosiy tarkibiy elementi bo'lib, o'quvchilarning til, tafakkur va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [5, 50-57].

Xulosa

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash pedagogik jarayonning markaziy elementi bo'lib, o'quvchilarning til kompetensiyasi, tafakkur va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, matn ustida ishlash orqali o'quvchilar asosiy va yordamchi g'oyalarni aniqlash, voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tushunish va o'z fikrini tizimli ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalari rivojlanadi.

Matn ustida ishlash jarayonida interaktiv va ijodiy metodlardan foydalanish — rolli o'yinlar, dramatizatsiya, kichik guruh ishlari, vizual va raqamli vositalar — o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va dars jarayonini samarali qiladi. Diferensial yondashuv qo'llanganda, o'quvchilarning individual tayyorgarlik darajasi hisobga olinadi va pedagogik jarayonning samaradorligi yanada oshadi.

Shu bilan birga, matn ustida ishlash o'quvchilarning ona tiliga qiziqishini kuchaytiradi, muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada, boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi o'quvchilarning lingvistik, tafakkur va ijodiy ko'nikmalarini kompleks tarzda shakllantiruvchi samarali vosita sifatida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. Axmedov, O. (2020). *Boshlang'ich sinf ona tili darslari metodikasi*. Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 45-52. – Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan matn ustida ishlashning nazariy va amaliy asoslari, asosiy va yordamchi g'oyalarni ajratish, qisqacha bayon qilish va ijodiy yozish jarayonlari.
2. Karimova, S. (2019). *Matn ustida ishlash metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi, 78-85. – Matn bilan ishlashning metodikasi, o'qish, tahlil qilish, qisqartirish, ijodiy yozish va interaktiv metodlar.
3. Ergasheva, D. (2021). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matn orqali rivojlantirish*. Samarqand: Ilmiy nashrlar, 33-40. – Matnni vizual va dramatik usullar orqali tushuntirish, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni shakllantirish.
4. Ismoilov, B. (2018). *Interaktiv metodlar yordamida ona tili darslarini samarali tashkil etish*. Toshkent: Fan va ta'lim, 22-30. – Interaktiv va raqamli texnologiyalar yordamida matn ustida ishlash, kichik guruh ishlari va multimedia vositalari.
5. Xolmatova, M. (2020). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish*. Toshkent: Pedagogika fanlari nashriyoti, 50-57. – Matn ustida ishlashda psixologik xususiyatlar, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish tavsiyalari.